

# Sait Çetinoğlu: Canip Yıldırım'ın Anılarından Ermeni Soykırımı ve Kürtler

Posted on 10/09/2021

Ünlü Kürt politikacı ve hukukçu Canip Yıldırım *Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı\** başlıkla kitaplaştırılan söyleşisinde Ermeni Soykırımı ve el konulan kadınlardan söz ederken önemli bilgiler verir. Canip Yıldırım, Teşkilat-ı Mahsusa ile işbirliği yaparak Ermeni Soykırımına gönüllü katılan ailelerden başta gelen bilinen isimleri sayarak başlar:

“Diyarbakır’da bazı aileler Ermenilere karşı devletle işbirliği yaptılar. İttihat ve Terakki’yle. Bu aileler, Ermeni kıyımında milislik görevi yaptılar. Ve bunlar sonra da çok zengin olmuşlardır. Cemilpaşazadeler, Gevraniler, Pirinççizadeler, Yasin Efendizadeler diyelim. Ziya Gökalp daha 1914-15’lerden başlayarak Teşkilat-ı Mahsusa’nın adamı ve biliyorsun bu teşkilatın Ermeni kıyımında önemli bir rolü var... Büyük ailelerin hepsi yapmış, devletle işbirliği yapmış, devlete sırtını dayamış veya devlete sokulmuş. Bunlar insafsız... Ermeni kıyımının, Diyarbakır’da üç kolu vardı, Cemilpaşazadeler, Gevraniler ve Yasin Efendizadeler. Bunların hepsi de devletle ilişkileri olan ailelerdi.”

Bilindiği gibi Diyarbakır valisi Dr. Reşit Bey, Diyarbakır’da 120 bin Ermeni’nin katledildiğini nakleder. Bu kadar kişinin birkaç ay içinde katlinin gerçekleştirilmesi bu aile fertlerini aşar. Diyarbakır’da Soykırım, bu ailelerin koordinasyonunda ve diğerlerinin işbirliği ve geniş bir katılımı ile yürütülerek gerçekleştirilmiştir.

“Onları çok öldürdüler, o korkunç kıyım sırasında, kabileler halinde geliyorlardı; bir kısmı burada Diyarbakır’da öldürülüyordu, bir kısmı da öldürülmek için Nusaybin’e, Mardin’e şuraya buraya gönderiyorlarmış.”

Söyleşiyi yapan gazetecinin *Nereden geliyor bu kabileler?* Sorusuna:

“Bir kısmı Erzurum’dan; biliyorsun Erzurum’da Van’da çok varlardı, Bingöl, Erzincan, Sivas... Ermeni kabileleri, Bitlis, Silvan güzergâhından, Diyarbakır’a geliyorlardı. Köprübaşı diye bir köy var. İki köprüsü var, oraya geliyorlar. Diyarbakır’ın gençleri de diyorlar ki, gidelim, güzel kızlarını alalım. Yani kimisi evlenecek, kimisi de metres olarak istiyor Ermeni kızlarını. Memet Bey [???]\*\* vardı, milletvekilliliği yaptı, DP iktidarı zamanında. Onun babası da gelmiş kabileyi karşılamaya, bir Ermeni kızına, gel diyor benimle. Kız, beni götürüp ne yapacaksın, koynuna alıp zevkini mi tatmin edeceksin diyor ve köprüden kendini aşağı atıp intihar ediyor.

[*Canip Yıldırım’ın gözleri yaşla doluyor, gözlerini kuruladıktan sonra konuşmasını sürdürüyor.*] Diyarbakır’ın bütün mamur köyleri Ermenilerindi. Bağlar vardı bu köylerde, ipekçilik yapılır, envai çeşit meyve yetiştirilirdi. Gürül gürül akan pınarlar... Tüm Ermeni köylerinde bunlar vardı. Ermeni tehciri, kıyımı olunca, Kürtler geldiler bu köylere yerleştiler, devlet de bunlara verdi bu köyleri. Bizim köy de Ermeni köyüdür. Zoğzunç köyü. Yukarı Zoğzunç, Aşağı Zoğzunç. Ve bu köyler Kürtler tarafından doğru dürüst bakılmadı, ağaçlar kurudu, şu oldu bu oldu. Bunlar [Ermeniler] medeni bir millet. Diyarbakır’ın burjuvaları o zamanın. İpekböcekçiliği onlarda, dokumacılık onlarda. Bina yaptılar, cami yaptılar. Bizim evlerimizi, Tumes Usta ile Şükrü Usta yaptılar. Birisi Süryani’ydi, birisi Ermeni’ydi. Çünkü Kürtlerin içinde ne marangoz var, ne taş ustası var... ne de bina yapan insan var, bütün davaları, düşmanlarını nasıl öldürecekler, kan davası...” Sözleriyle Kürtlerin durumuna ve Soykırım sonrası Diyarbakır ekonomisinin çöküşüne değinir.

Canip Yıldırım, ailesinin Soykırıma katılmadığını ve Ermeniler tarafından sevildiğini ifade eder. Fransa’ya okumaya gittiğinde Diyarbakır Ermenileri Diasporadaki Ermenilere referans olurlar. Canip Yıldırım onları bulur. Sıcak ve cana yakın bir davranışla karşılaşır: “Bizim ailenin Ermenilerle ilişkisi hep iyi olmuş. Ermeniler bizi o kadar çok severlerdi ki; benim Fevzi dayım, cinayet işledi, Suriye’ye kaçtı, Suriye’de kaldığı müddetçe, Irak’a gittiği

zamanlar, bütün Ermeniler ona sahip çıktılar. Ermeniler hiç unutmazlar, yapılan iyiliği de kötülüğü de. Cinayeti işlediği zaman, Diyarbakır'da bir müddet Sarkis Usta diye bir marangozun evinde kaldı, orada saklandı.”

Ailesinin kurtardığı tehcir çocuklarından bahseder: Bunlar Lamia, Hidayet, Naile ve Fahriye. Bunların kısa hikayelerini paylaşır:

“[Hidayet], Nakşibendi tarikatının lideri Abdulcelil Efendi'nin karısı, Ermeni'den dönme Hidâyet'ti. Bizim ailemizde, herkes Hidayet'e çok hürmet ederdi, onu onore ederlerdi, şeyhin karısı olduğu için... genç yaşta ölmüştü. Bir oğlu bir kızı vardı. Genç yaşta, 30-35 yaşında, bir oğlu bir kızı doğduktan sonra...”

“Lamia abla, Bingöl Kiğı'dan gelen bir kafilenin içinde... Bizim gelinimiz olmuştu sonradan. Bizim köşkümüzde büyümüş ve sonra da gelinimiz olmuştu. Fevzi abimle evlenmişti. Üç oğlu oldu. Ali, Abdurrahman, Abdullah.

Lamia tehcir adıyla gerçekleştirilen ölüm yürüyüşünden kurtarılır. Hikayesi trajiktir:

“Lamia köşkte bizimkilere bırakılıyor. Ailesi, kurtuluyor ve Amerika'ya yerleşiyorlar. Lamia bizim köşkte büyüdü. Lamia, beni büyük hanım istedi, diyordu.

“Teyzem, Nazime. Kendisini o almak istiyor. Sevap kazanmak, bir insanın hayatını kurtarmak istiyor. Bak kızım, köşkte sular var, yeşil ağaçlar var, bak biz susuzluktan ölüyoruz, sen köşkte doya doya su içersin, sonra da biz döner, gelir seni alırsın, diye anlatırmış Lamia'ya anası. Lamia diyordu ki, beni ilk gece hizmetçilerin yatağına yatırdılar, ki bu Kiğı'nın en zengin ailesinin kızı, hiç yoksulluk görmemiş. Ondan sonra tabii böyle el bebek gül bebek bir vaziyetin içinde yaşamıyor. Güzel bir kız olduğu için, büyük teyzemin oğlu Fevzi Bey Lamia'ya ilgi duymaya başlıyor ve Lamia 12 yaşında, Fevzi Bey'in tecavüzüne uğruyor. Neyse ki, Fevzi Bey bu tecavüzden sonra Lamia'yı terk etmiyor, onunla evleniyor.

Üç çocukları oluyor. Çok değerli bir hanımdı, hangi kızımız okulu bitirdiyse, onunla memur olduğu yere gitti. Onları yalnız bırakmadı. Dünyada onun kadar çilekeş bir kadın yok. Üç tane oğlunu, gözünün önünde gömdüler...”

Hidayet ve Lamia’da sonra Canip Yıldırım Diyarbakır’da uzun yıllar genelevi işleten Patron Faho’nun hikayesini paylaşır Fahriye’nin hikayesi de diğer kurtarılanlar (!) gibi ilginçtir:

“Patron Faho, Naile abla ve Hidayet, bu üçünü de bizim aile kurtarmış. Faho, Fahriye, muayyen bir yaşa gelince, birine sevdalanıyor ve onunla kaçıyor. Kaçtıktan sonra başına bir sürü felaket geliyor ve derken geneleve düşüyor. Sermaye oluyor önce, sonra da patron. Diyarbakır’ın en zengin patroniçesiydi... Diyarbakır’da derlerdi ki Suna Ballı ve patron Faho’da olan para hiç kimsede yoktur. Fahriye de, aynen Lamia abla gibi çok Müslüman oldu. Öyle ki, otuz gün oruç tutar, namaz kılar, otuz gün hatim indirir, otuz gün hocalara cüz okutur. Celal diye bir çocuk vardı, onun evinde otururdu. Bedava otururdu. Gözü görmüyordu, âmâydi. Faho ona dedi ki, gel evimde otur hiç kira verme, Allah için... Zeki, kafası çalışan, yaman bir kız. Devlet nezdinde çok otoritesi olan bir kadındı. Mesela, resmi ve dinî bayramlarda, vali patron Faho’ya telefon açar, kimsesiz çocukları giydirirlerdi. Açarlar patron Faho’ya telefon, derler ki, ‘Böyle böyle yoksul çocuklar var, bunları sevindirir misin?’ Fahriye hay hay vali bey emret, gitsinler Çelebi Eser’in manifatura dükkânına, ne lazımsa alsınlar...”

Canip Yıldırım ayrıca Fransa’da tanıştığı Mutkili Hacı Musa Beğ’in zulmüne uğrayan Gülizar’ın trajedisinden söz eder. Naci Kutlay’dan Gülizar’ın trajik hikayesinin eklenmesi kitabı bir başka boyuta taşımıştır.

\*Orhan Miroğlu, *Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı*, Mehmet Uzun’un sunuşuyla Canip Yıldırım’la Söyleşi, Everest, 2010, s 51-59.

\*\*DP döneminde Diyarbakır’dan Mehmet isimli iki vekil var

([https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyarbak%C4%B1r\\_milletvekilleri\\_listesi](https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyarbak%C4%B1r_milletvekilleri_listesi))